

پایه‌های علم رجال

علامه شیخ عبدالهادی الفضلی

ترجمه و تحقیق:

دکتر سید مجتبیٰ عزیزی

دکتر میثم مطیعی

تهران

۱۳۹۷

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه مترجمان
۶	مقدمه چاپ دوم
۱۲	مقدمه چاپ اول
۱۵	باب اول: مقدمه علم رجال حدیث
۱۵	علت نام گذاری علم رجال
۱۷	تعریف علم رجال
۲۰	موضوع علم رجال
۲۱	فایده علم رجال
۲۹	تفاوت میان علم رجال و اسامی راویان
۳۰	رابطه میان علم رجال و دیگر علوم دینی
۳۵	باب دوم: تاریخ علم رجال
۳۵	شکل گیری اسامی راویان
۳۵	اولین ریشه های شکل گیری علم رجال
۴۲	نگارش کتاب درباره اسامی راویان حدیث
۴۲	قرن سوم هجری
۴۷	قرن چهارم هجری
۵۱	قرن پنجم هجری
۵۵	قرن ششم هجری
۵۶	قرن هفتم هجری
۵۸	قرن هشتم هجری
۶۵	دو قرن نهم و دهم هجری
۶۵	قرن یازدهم هجری
۶۸	قرن دوازدهم هجری

صفحه	عنوان
۷۳	قرن سیزدهم هجری
۷۵	قرن چهاردهم هجری
۷۷	قرن پانزدهم هجری
۷۹	باب بندی کتاب های رجالی
۷۹	۱. باب بندی بر اساس طبقات
۸۱	۲. باب بندی بر اساس میزان وثاقت
۸۲	۳. باب بندی بر اساس عناوین مشترک
۸۲	۴. باب بندی بر اساس ترتیب الفبایی
۸۳	تفاوت میان کتب اسامی راویان و کتب فهرست
۸۴	تفاوت میان اسامی راویان و تراجم
۸۵	اصول رجالی
۸۵	۱. الاختیار
۸۶	۲. الأبواب
۸۸	۳. الفهرست
۸۸	۴. الفهرس
۸۸	۵. الضعفاء
۹۱	شکل گیری علم رجال الحدیث
۹۷	تألیفات علم رجال
۱۰۳	اصطلاحات عمومی
۱۰۵	باب سوم: قواعد
۱۰۶	بخش اول: قواعد ارزیابی
۱۰۶	۱. جایگاه و حجیت ارزیابی های رجالی
۱۰۷	راه شناخت راوی
۱۰۸	کیفیت ارزیابی راوی
۱۱۶	۲. ارزیابی های غیر امامیه
۱۲۰	۳. تضعیفات ابن غضائری
۱۳۳	۴. اصالة العدالة
۱۳۷	۵. اعتماد بر ارزیابی های رجالی متقدم
۱۳۸	۶. نحوه برخورد با ارزیابی های رجالی متأخران
۱۴۳	۷. نص امام
۱۴۵	۸. دعای امام

صفحه	عنوان
۱۴۷	۹. وکالت امام
۱۵۰	۱۰. توثیق شیوخ نجاشی
۱۵۷	۱۱. توثیق رجالی در مورد اسانید خود
۱۶۱	۱۲. صحیح دانستن یک حدیث توسط فقیه رجالی
۱۶۴	۱۳. توثیقات شیخ مفید
۱۷۳	۱۴. مشیخه اجازة
۱۷۶	۱۵. اجماع بر توثیق
۱۷۹	۱۶. کثرت روایت
۱۸۳	۱۷. شهادت راوی بر توثیق خود
۱۸۷	بخش دوم: قواعد تعارض
۱۸۸	تعارض میان جرح و تعدیل
۱۹۵	تقدیم قول نجاشی
۱۹۹	باب چهارم: فواید
۲۰۰	بخش اول: مشکلات اسامی راویان
۲۰۰	اثتلاف و اختلاف
۲۰۹	اتفاق و افتراق
۲۱۰	اشتباه
۲۱۲	اشتراک
۲۱۹	اشتهار
۲۲۳	بخش دوم: توضیحات اسناد کتب اربعه
۲۲۳	اسناد کافی
۲۲۳	العدة
۲۲۶	تعلیق در سند
۲۲۸	تعیین برخی از راویان
۲۳۸	اسناد من لا یحضره الفقیه
۲۳۹	اسناد تهذیب الاحکام و استبصار
۲۴۰	باب پنجم: اسناد فهرست‌ها
۲۴۰	فهرست شیخ طوسی
۲۴۰	عدة
۲۴۳	تعیین ابو عبدالله

صفحه	عنوان
۲۴۳	فهرست مرحوم نجاشی
۲۴۳	عدة
۲۵۲	باب ششم: علائم اختصاری و رمزها
۲۵۲	کنیه‌ها و القاب ائمه علیهم‌السلام
۲۵۲	کنیه‌ها
۲۵۲	لقب‌ها
۲۵۴	رمزهای صحابه و اصحاب ائمه
۲۵۴	علائم اختصاری کتب هشت‌گانه حدیثی
۲۵۵	علائم اختصاری کتب رجال
۲۵۷	فهرست منابع
۲۵۷	الف) منابع مؤلف
۲۵۹	ب) منابع مترجمان

بسم الله الرحمن الرحيم

بجته مولقات سماحة الشيخ عبد الهادي الفضلي (ره)

٢١ ربيع الثاني ١٤٣٥ هـ

سعادة الدكتور الجليل / سيد مجتبي عزيزي رعاه الله

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته

بعد تقديم التحايا والتقدير الخاص لكم ولسعادة الدكتور القدير / ميشم مطيعي .
نفيدكم بوصول رسالتكم التي تطلبون فيها الإذن بترجمة وطباعة كتاب ساحة الوالد الشيخ
الفضلي (رض) المعنون (أصول علم الرجال) إلى اللغة الفارسية .
وإذ نقدر هذه اللقطة الكريمة من قبل أساتذة أجلاء في الجامعة العلمية المرموقة جامعة الإمام
الصادق (ع)، نشكر لكم هذا الاختيار الذي دل على حسن معرفتكم ومستوى تقييمكم
العلمي للمادة الفكرية والتربوية الجامعة التي حواها الكتاب .
وكما أخبرناكم عبر التواصل الأولي بموافقنا على هذه المبادرة الكريمة وامتناننا لها، نفيدكم
خطياً هنا بهذه الموافقة، سائلين العليّ القدير لكم بالموقفية والسداد إنه تعالى وليّ التوفيق وهو
الغاية .

وتقبلوا منا وافر التقدير والدعاء...

رئيس اللجنة

فؤاد بن الشيخ عبد الهادي الفضلي

بسم الله الرحمن الرحيم

کمیته حفظ آثار جناب شیخ عبدالهادی الفضلی (قده)

۲۱ ربیع الثانی ۱۴۳۵ هـ

جناب آقای دکتر سید مجتبی عزیزى حفظه الله
سلام عليكم و رحمة الله و بركاته

با درود و تشکر ویژه از جناب عالی و آقای دکتر میثم مطیعی.
به استحضار می‌رساند نامه آن جناب را درباره درخواست اجازه ترجمه و چاپ کتاب
پدرم، جناب شیخ الفضلی (رض) با عنوان *اصول علم الرجال* به زبان فارسی، دریافت
داشتم.

ضمن تقدیر از این توجه کریمانه از سوی اساتید عالی مقام دانشگاه علمی بزرگ امام
صادق علیه السلام، از شما به دلیل این انتخاب که نشان از حسن معرفت و سطح ارزیابی
علمی آن جنابان از محتوای فکری و تربیتی جامع این کتاب دارد، تشکر می‌کنیم.
همان طور که در تماس‌های سابق، موافقت خود با این اقدام کریمانه و مراتب تقدیرمان را
به اطلاع شما رساندیم، بدین وسیله، ضمن اعلام این موافقت به صورت مکتوب، موفقیت و
توفیق آن جنابان را از درگاه خداوند قادر متعال مسئلت داریم، که هدف، هم اوست.
با احترام و دعای فراوان

رئیس کمیته حفظ آثار

فؤاد الفضلی فرزند شیخ عبدالهادی الفضلی

تقدیم به پیشگاه ملکوتی حضرت
روح الله «امام خمینی» قدس الله
نفسه الزکیة

مقدمه مترجمان

علم رجال از شاخه‌های اصلی علوم حدیث و از نیازهای پژوهشگران اسلامی در مراجعه به احادیث است. عالمان شیعه در طول قرون متمادی به نگارش‌های متعددی در این باره دست زده‌اند و به لطف خدای متعال و با مجاهدت فرهنگ‌بانان مکتب تشیع، این عرصه علمی از عرصه‌های غنی و پرثمر علمی شیعه بوده است؛ اما متأسفانه در زبان فارسی، متن آموزشی متناسب برای دانشجویان و طلابی که شروع به آشنایی با این علم کرده‌اند، وجود ندارد. البته پژوهش‌های گسترده‌ای در باب علم رجال در گذشته و حال صورت گرفته و نتایج این تحقیقات در آثار فراوان رجالی موجود عرضه شده است، اما به طور معمول این متون با هدف آموزش و آشنایی برای کسانی که در ابتدای راه هستند، تهیه نشده است. به همین دلیل کتب موجود در این زمینه، دو اشکال اصلی برای تحقق هدف مذکور دارند: ۱) این آثار، تصویری کلی از مباحث علم رجال به خوانندگان خود ارائه نمی‌کنند و ۲) ورود تخصصی به مباحث پژوهشی و فارغ بودن از جنبه آموزشی باعث شده است متون مورد نظر برای آموزش‌های اولیه مناسب نباشد. از این رو مترجمان برای رفع این نیاز، کتاب حاضر را ترجمه کرده‌اند. این کتاب، چنان‌که مؤلف گرامی آن بیان داشته است، برای تدریس همین موضوع در دانشگاه‌های جهان عرب تهیه و تنظیم شده است و مؤلف آن (چنان‌که در بخش کوتاه معرفی مؤلف ذکر خواهد شد)، تبحر و شایستگی لازم برای انجام دادن این هدف را داشته است.

در ترجمه و تحقیق کتاب حاضر اقدامات زیر صورت گرفته است:

۱. در ترجمه این کتاب، دو ویراست متفاوت از کتاب مرحوم فضلی به صورت

هم‌زمان در اختیار مترجمان بود: ویراست اول سال ۱۴۱۴ق و ویراست دوم سال ۱۴۳۳ق. میزان اختلاف این دو ویراست، چندان زیاد نیست، ولی با توجه به بازنگری‌های مؤلف در چاپ جدید، در کل کار ترجمه نسخه جدید معیار کار قرار گرفته است.

۲. مترجمان در این اثر کوشیده‌اند متن فارسی روان و سلیسی عرضه کنند. این مهم نیازمند تغییراتی در پاراگراف‌بندی متن اصلی بوده است. متأسفانه بسیاری از پاراگراف‌های کتاب اصلی بسیار کوتاه (در حد یک سطر و مانند آن) بود که تناسب متن را بر هم می‌زد. از این رو در ترجمه، تلاش شده است پاراگراف‌بندی متن تا حد امکان اصلاح شود.

۳. شیوه ارجاع‌دهی در کتاب حاضر دچار تشویش بود و از روند واحدی تبعیت نمی‌کرد. از این جهت مترجمان تا حد توان کوشیده‌اند، شیوه ارجاع‌دهی متن یکسان و بر اساس ملاک‌های رایج ارجاع‌دهی در کتاب‌های دانشگاهی باشد. از این رو در تمامی موارد ارجاعات به پاورقی منتقل و به صورت یکسان ابتدا نام مؤلف و سپس سال نشر کتاب ذکر شد.

۴. علاوه بر آنچه ذکر شد، مترجمان کوشیده‌اند تا حد امکان به همه منابعی که مؤلف بدان‌ها ارجاع داده است، مراجعه کنند و متن اصلی را با نقلی که از سوی مؤلف صورت گرفته است مقابله نمایند. این امر در موارد معدودی به اصلاح متن کتاب منجر شد.

۵. در مواردی مؤلف عبارتی را نقل کرده و از ذکر منبع آن به صورت دقیق خودداری کرده است. در این موارد مترجمان کوشیده‌اند تا حد امکان، مشخصات دقیق منبع مورد نظر استخراج و در پاورقی درج شود.

۶. چنان‌که در بخش منابع مشخص است، مؤلف در نگارش کتاب به منابعی دسترسی داشته و یا به چاپ خاصی از کتاب مراجعه کرده است که همان منبع با همان چاپ در اختیار مترجمان نبوده است. از این رو بخش منابع مترجم مجزا شده است که نشان می‌دهد مترجمان به کدام چاپ از یک کتاب مراجعه کرده‌اند.

۷. در ترجمه آیات قرآن کریم، از ترجمه مرحوم آیت‌الله علی مشکینی (ره) استفاده شده است.

- شایان ذکر است آثار دیگری در این زمینه منتشر شده که شایسته است
علاقه‌مندان حوزه مباحث رجالی بدان‌ها مراجعه کنند:
- دلبری، سید علی (۱۳۹۱ش)، *آشنایی با اصول علم رجال*، مشهد: دانشگاه
علوم اسلامی رضوی.
- ترابی شهرضایی، اکبر (۱۳۹۴ش)، *پژوهشی در علم رجال*، قم: مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر المصطفی.
- محسنی، محمد آصف (۱۳۸۹ش)، *بحوث فی علم الرجال*، قم: مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر المصطفی.
- ربانی، محمدحسن (۱۳۸۲ش)، *دانش علم رجال الحدیث*، به کوشش:
حسین ناصری و حمیدرضا نگهبان، مشهد: آستان قدس رضوی.
- ربانی، محمدحسن (۱۳۸۵ش)، *سبک‌شناسی دانش رجال الحدیث*، قم:
مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام.

معرفی نویسنده

علامه شیخ عبدالهادی فضل‌فی فرزند آیت‌الله میرزا محسن فضل‌فی، در سال ۱۳۵۴ق/ ۱۳۱۴ش در بصره متولد شد و در سال ۱۳۶۸ق به نجف اشرف مهاجرت کرد و تحصیلات خود را در حوزه علمیه این شهر پی گرفت. از میان اساتید متعددی که در نجف اشرف از محضر آنان بهره برد، به شیخ محمدامین زین‌الدین، شیخ محمدرضا مظفر، سید محمدباقر صدر، سید ابوالقاسم خوئی و شیخ آقابزرگ تهرانی به عنوان اساتید اصلی خود ارادت فراوان داشت، به نحوی که در ۲۰ سالگی موفق به کسب اجازه روایت از شیخ آقابزرگ تهرانی شد و از سوی شهید محمدباقر صدر یکی از مفاخر حوزه علمیه نجف معرفی گردید. در سال‌های فعالیت در نجف اشرف به علت تلاش‌های اسلامی و ضد استبدادی مورد غضب حکومت عراق واقع شد و مجبور به مهاجرت به احساء در عربستان که سرزمین آبا و اجدادی ایشان بود گشت؛ اما این فشارها او را از تلاش‌های علمی باز نداشت. پس از مهاجرت به عربستان، برای

تکمیل تحصیلات خود به دانشگاه قاهره رفت و علاوه بر مدارج حوزوی، مراتب دانشگاهی را طی کرد و به دریافت مدرک دکتری نائل آمد؛ وی سپس به عربستان و دانشگاه جده منتقل شد و فعالیت‌های علمی، پژوهشی و فرهنگی خود را در آن ادامه داد. ایشان آثار متعددی در رشته‌های فقه، اصول، حدیث، رجال و دیگر علوم اسلامی نگاشته است. وجه بارز کتب او آن است که متون حوزوی را با همان وزانت و دقت در پژوهش و مبانی اعتقادی، به نگارش دانشگاهی و امروزی نزدیک کرده است. از این روست که بخش مهمی از آثار نگاشته شده ایشان در واقع متون درسی دانشگاهی برای دانشگاه‌های عرب‌زبان در رشته‌های مختلف علوم اسلامی محسوب می‌شود. وی عضو شورای عالی مجمع جهانی اهل بیت علیهم‌السلام بوده و در سال ۱۳۹۰ به عنوان چهره ماندگار حوزوی در عرصه بین‌المللی انتخاب شده است. این عالم گرانقدر و پژوهشگر برجسته در سال ۱۴۳۳ق/۱۳۹۲ش چشم از جهان فرو بست و بیش از ۸۰ اثر علمی که برخی از مهم‌ترین آن‌ها به این شرح است از خود به جای گذاشت:

- تاریخ التشریح الإسلامی،
- اصول علم الرجال،
- اصول الحدیث،
- الدولة الإسلامیة،
- اصول تحقیق التراث،
- دروس فی فقه الإمامیة - در ۴ مجلد،
- مبادئ علم الفقه - در ۳ مجلد،
- خلاصة المنطق،
- مبادئ أصول الفقه،
- التریبۃ الدینیة،
- خلاصة علم الکلام،
- مذهب الإمامیة.

در پایان شایسته است که مراتب تشکر و قدردانی خود را از همه اساتید و عزیزانی که در انجام این اثر مساعدت داشتند ابراز داریم. جناب آقای دکتر احمد پاکتچی که با مشورت‌های دلسوزانه خود مترجمان را در انتخاب این اثر برای ترجمه یاری کردند. دکتر عباس مصلاهی پور یزدی که پیشنهادهای مغتنمی برای اصلاح برخی از موارد ترجمه ارائه کردند. دکتر مجید معارف که اصلاحات راهگشایی برای بهبود ترجمه ارائه نمودند. سرکار خانم هاله معیری، کارشناس پژوهشی، و سرکار خانم مریم ربانی، ویراستار کتاب، که در مراحل انتشار این کتاب زحمات زیادی را متقبل شدند و در نهایت همه دانشجویانی که با شرکت فعال در کلاس‌های علم رجال زمینه و انگیزه لازم برای چنین اقدامی را فراهم کردند.

دکتر سید مجتبی عزیزی

دکتر میثم مطیعی

تابستان ۱۳۹۷

مقدمه چاپ دوم

علم رجال از جمله علوم اسلامی ارزشمندی محسوب می‌شود که در سایه مکتب علوم نقلی که اصالتاً و به لحاظ شیوه آموزش به نصوص توجه دارند، شکل گرفت. هر چند در کتب «فواید رجالی» و «کلیات رجال» آنچه این علم را از سایر علوم متمایز می‌سازد، موضوع این علم ذکر شده است، اما روشی که به این علم سامان می‌دهد و شأن آن را بالا می‌برد، باعث ارتقای آن از سطح آگاهی به علم می‌شود.

شاید به گفتن این نکته نیازی نباشد که تمایز میان علوم مختلف به چیزی غیر از روش نیز مربوط می‌شود و گرنه در تمایز بین یک کتاب و کتاب دیگر، هنگامی که در موضوع و روش یکسان هستند، به چه ملاکی متوسل می‌شویم؟

آنچه در اینجا مدنظر است، برنامه‌ای درسی است که بین تدوین کنندگان، نویسندگان و پیشگامان علوم مختلف تمایز ایجاد می‌کند. عالمی که مشغول به تدوین و نگارش می‌شود و در بسیاری از آثار علمی کسی گوی سبقت از او نبروده، بدون شک نمونه عینی تری از روش و برنامه درسی است و همین روشمند بودن است که چنین عالمی را منحصر به فرد کرده است و نوشته‌های روشمند استاد بزرگ ما علامه دکتر عبدالهادی فضل‌ی به این دو ویژگی مزین است.

کتابی که پیش روی خواننده گرامی قرار دارد، یکی از دوره‌های دروس دینی است که این تجربه روشمند و نوآورانه در آن ارائه شده است. این کتاب (اصول علم الرجال) به همراه کتاب اصول الحدیث علامه فضل‌ی، متن اصلی واحد درسی «آموزش حدیث» را شکل می‌دهد که حدیث بعد از قرآن کریم، دومین منبع از منابع فقه اسلامی است.

بدون یادگیری علم رجال، امکان رسیدن به مرتبه اجتهاد وجود ندارد؛ چرا که علم رجال یکی از مقدمات رسیدن به این جایگاه والای علمی است و تلاش‌های سخت‌کوشانه و روش پیشگامانه استاد ما علامه فضل‌ی، در تسهیل مسیر رسیدن به این هدف برای طالبان علم بسیار ارزشمند بود. کتاب حاضر از جمله این تلاش‌هاست.

درباره این کتاب

دوران تألیفات روشمند علامه دکتر فضل‌ی بیش از ۴۰ سال استمرار داشته است که ایشان در این مدت اکثر علوم دینی از جمله فقه، اصول، ادبیات عرب، علوم عقلی و قرآنی را پوشش داده‌اند و آموزش علوم حدیث و رجال نیز از برنامه ایشان خارج نبوده است. وی برای هر یک از دو علم حدیث و رجال، برنامه درسی جداگانه‌ای تعیین و در آن بر اساس همان شیوه آموزش جدید خود رفتار کرد. در مقدمه چاپ حاضر، شایسته به نظر رسید که برخی از ویژگی‌های متمایزکننده این کتاب از دیگر کتب علم رجال امامیه، ضمن نکات آتی روشن شود:

الف) بیان ساده‌ای از موضوع علم رجال: حضرت علامه دکتر عبدالهادی فضل‌ی، این مجموعه را به عنوان واحدی درسی برای دانشگاه جهانی علوم اسلامی تنظیم کردند. در مراکز دانشگاهی، مباحث علمی به زبان ساده امروزی بیان می‌شود که این امر گاه خود انگیزه‌ای برای یادگیری این علوم می‌گردد. البته علامه فضل‌ی روش مشخصی را از ابتدای ورودشان به آموزش علوم دینی در پیش گرفتند و آن را نسبت به دیگر اهتماماتشان، مقصود اصلی خود قرار دادند. مقصود ایشان نگارش موضوعات درسی بر اساس روش علمی جدید بوده است، روشی که با زبان علمی ساده و امروزی متناسب باشد. بر این اساس همه نوشته‌های روشمند ایشان، چه در دانشگاه و چه در حوزه‌های علمیه در همین جهت بوده است. از این رو افرادی که در حوزه‌های علمیه سنتی نیز درس نخوانده باشند، هنگام مطالعه این اثر، درک موضوعات علم رجال دچار مشکل نمی‌شوند. حال آن که دیگر کتاب‌هایی که این نکته را رعایت نکرده‌اند، چنین خصوصیتی ندارند.

ب) مبانی علمی گسترده: ورود دانشجویان در مسائل علمی بدون زمینه و داشته‌های مناسبی از مقدمات این علوم اشتباه است. هر چه زمینه‌سازی و آمادگی علمی بهتر باشد، دانشجویان در درک مفاهیم و مسائل علمی که می‌آموزند موفق‌تر خواهند بود و این امری است که علامه فضل‌ی در این اثر مورد توجه قرار داده و بر این اساس کتاب را به سه بخش تقسیم کرده است:

- مقدمات علم رجال؛

- قواعد علم رجال؛

- فواید علم رجال.

مقدمات علم رجال نزدیک به نیمی از حجم کتاب را به خود اختصاص داده است. مقدمات علم رجال در این کتاب با عنوان «مقدمه علم رجال» آغاز می‌شود که شامل موارد ذیل است: علت نام‌گذاری علم رجال، تعریف این علم، موضوع علم رجال، فایده آموزش علم رجال، رابطه این علم با دیگر علوم دینی، فرق بین علم رجال و موضوع اسامی راویان.

پس از آن علامه فضل‌ی به بحث از تاریخ تدوین اسامی رجال (راویان) وارد شده و سپس به بحث از تدوین مبادی علم رجال از آغاز تاکنون، پرداخته و بحث از مقدمات را با ذکر برخی از اصطلاحات عمومی این علم به پایان برده است.

یکی از ویژگی‌های بارز تألیفات دکتر فضل‌ی اهتمام او به مباحث مقدماتی لازم، بوده است؛ زیرا این مباحث مدخل واقعی برای هر علمی محسوب می‌شود و هر چه دانشجویان این مقدمات را بهتر و متقن‌تر بیاموزند، استفاده بعدی آن‌ها در مباحث آن علم دقیق‌تر خواهد بود.

ج) تاریخ علم رجال: علامه فضل‌ی به نگارش علوم دینی بر اساس مدرسه امامت اهتمام داشت؛ ولی تلاش کرد که در چهارچوب روش قدیمی حوزه‌های علمیه که اکثر آموزش‌های علمی حوزویان بر این شیوه استوار است، محصور نماند. ایشان معتقد بود که باید از روش علمی جدید تبعیت کرد و آموزه‌های علمی را بر اساس آن تدوین نمود، نه بر اساس روش عقلی سابق. و از مبانی اصلی این شیوه

علمی جدید، بررسی تاریخ علم و تطوّر آن در مراحل مختلف است و از این رو علامه فضلّی، مکتب اسلامی امامیه را با بیان تاریخ اکثر علوم دینی آن غنی نمود. از جمله علمی که ایشان به بیان تاریخ آن پرداخت، علم رجال است. این نکته‌ای است که اکثر آثار رجالی امامیه خالی از آن است و از مهم‌ترین ویژگی‌های کتاب حاضر همین امر است که اکثر صفحات مقدمه را به خود اختصاص داده است.

د) ایجاد تمایز میان اسامی راویان و علم رجال: از مهم‌ترین نکاتی که دکتر فضلّی در اثر حاضر بر آن تمرکز کرده است، ایجاد تمایز میان کتب اسامی راویان و کتب‌های علم رجال است. «مطالب موجود در آثاری که به کتب رجال معروف‌اند، مانند رجال کشّی، رجال طوسی، خلاصه الاقوال علامه حلّی و تنقیح المقال مامقانی، شامل اسم راوی و نسب و نسبت او و ارزش‌گذاری او از جانب رجالیان است... در حالی که مطالب علم رجال، حاوی اصول و قواعدی کلی است که از جانب پژوهشگر یا فقیه، بر موارد موجود در کتب رجال تطبیق می‌شود؛ مانند شناخت راوی و شناخت احوال او از این جهت که بشناسیم آیا او ثقة است یا غیر ثقة».

علامه فضلّی این نکته را در بیان تاریخ شکل‌گیری علم رجال واضح‌تر بیان کرده است. او میان شکل‌گیری تدوین کتب اسامی راویان و تألیفاتی که به وضع قواعد کلی علم رجال می‌پردازد، تفاوت قائل شده است. این نکته‌ای است که در کتب موجود در باب علم رجال خصوصاً کتب درسی یافت نمی‌شود؛ زیرا نویسندگان این کتب بین کتب‌های اسامی راویان، مانند کتاب کشّی از یک سو و کتب علم رجال مانند فوائد رجالی شیخ بهائی از سوی دیگر، تفاوتی قائل نشده‌اند و دانشجویان بعد از آموزش این علم به این تفاوت پی نمی‌برند.^۱

ه) تقسیم علم رجال به قواعد و فواید: علامه فضلّی مسائل علم رجال را در این کتاب به قواعد کلی و فواید تقسیم کرده است. به شکلی که قواعد عمومی این علم

۱. برای مقایسه بین شیوه دکتر فضلّی و دیگر نوشته‌های رجالی به این کتب مراجعه شد: کلیات فی فی علم الرجال آیت الله جعفر سبحانی، دروس تمهیدیة فی القواعد الرجالیة شیخ باقر ایروانی، تحریر المقال فی کلیات علم الرجال شیخ مهدی هادوی تهرانی.

را در بخش مستقلی غیر از فواید رجالی ذکر کرده است. آن فواید فقط بر موارد خاص و امور محدودی تطبیق می‌شوند و این نکته در دیگر کتب وجود ندارد؛ زیرا در آن کتب، فواید رجالی همراه با قواعد کلی بیان شده و تمایز واضحی میان آن‌ها ایجاد نشده است؛ به نحوی که دانشجو پس از مطالعه آن کتب بین قواعد عمومی و فواید رجالی که بر موارد محدودی تطبیق می‌شوند، تفاوتی قائل نمی‌شود. برای نمونه علامه فضلی مسئله اسناد کتاب کافی مرحوم کلینی را در ضمن فواید بیان کرده است؛ زیرا این امر فقط در مورد کتاب کافی کاربرد دارد. حال آن که همین مسئله در دیگر کتب، ضمن مسائل عمومی ذکر شده است. بعید نیست که بی‌توجهی به این تقسیم علت عدم ذکر بسیاری از فواید رجالی باشد که علامه فضلی در این کتاب ذکر کرده است و دیگران در کتب خود نیاورده‌اند.

چاپ دوم کتاب اصول علم الرجال

در سال ۱۴۲۶ق/۲۰۰۵م، مرکز نشر آثار علامه فضلی برای هماهنگی مستقیم با ایشان و به منظور انتشار آثار ایشان به صورت مجموعه‌های علمی تشکیل و در همان سال مجموعه اصول فقه به عنوان اولین مجموعه شامل کتب زیر منتشر شد:

۱. مبادی اصول الفقه؛

۲. الوسیط فی فهم النصوص الشرعیة؛

۳. دروس فی اصول فقه الامامیة - در دو جلد؛

۴. التقليد و الاجتهاد.

مجموعه دوم از آثار ایشان - مجموعه معارف عقلی - در سال ۱۴۲۸ق/۲۰۰۷م،

شامل تألیفات زیر منتشر شد:

۱. التریبۃ الدینیة؛

۲. خلاصۃ المنطق؛

۳. خلاصۃ علم الکلام؛

۴. خلاصۃ الحکمة الإلهیة.

کتاب حاضر به همراه کتب ذیل، مجموعه سوم از آثار ایشان را که مجموعه علوم قرآن و حدیث است، تشکیل می دهد:

- علم التجوید - این اثر آخرین نگاشته ایشان در کتب درسی است.

- القراءات القرآنیة... تاریخ و تعریف.

- اصول الحدیث.

مرکز نشر آثار، تحت نظارت مستقیم علامه فضلی^۱ و خانواده محترم ایشان به آماده سازی و رجوع و تطبیق با کتب اصلی اقدام کرد.

از خدای متعال برای علامه دکتر عبدالهادی فضلی صحت و عافیت و طول عمر آرزومندیم و امیدواریم که وظیفه انتشار همه تألیفات ایشان را به پایان برسانیم؛ تألیفاتی که حضرت علامه عمر و همه تلاش خود را در راه آن و برای خدمت به دین حنیف به کار گرفتند. خداوند استاد ما علامه فضلی را حفظ فرماید و ما را از نور علم ایشان بهره مند کند. انه سمیع الدعاء.

سید حسن الخلیفة

حسین منصور الشیخ

مرکز نشر آثار علامه فضلی

۱۴۳۰/۱/۱۸ قمری

مقدمهٔ چاپ اول

پیش از این کتابی با عنوان *اصول علم حدیث* برای واحد درسی مورد نظر در دانشکده الهیات دانشگاه جهانی علوم اسلامی نگاشتم و از آنجا که بین آن واحد درسی و درس «اصول علم رجال» رابطهٔ وثیق و پیوستگی جدی وجود دارد، آن دانشگاه محترم از من خواست برای پوشش دادن این واحد درسی نیز کتابی بنویسم که در برنامهٔ سال سوم دانشکده الهیات قرار گیرد. کتاب حاضر پاسخی به این درخواست است.

از آنجا که لازم است به اصلی‌ترین مسائل این عرصهٔ علمی و سختی‌های نگارش در این زمینه اشاره کنم، خوانندگان را به نکات ذیل توجه می‌دهم:

۱. قواعد و فواید این علم نشان‌دهندهٔ میزان اهتمام علمای اسلام به حفظ حدیث به عنوان دومین منبع شریعت اسلامی است؛ به نحوی که ایشان غربالگری علمی، انتقادی، جدی و سخت‌گیرانه‌ای از روایان حدیث انجام داده‌اند که بخش برگزیدهٔ خالص را از بخش مشوب به تزویر و تغییر جدا ساخته است.
۲. بررسی این علم شیوهٔ علمی و انتقادی‌ای را آشکار می‌سازد که از اصالت و عمق کامل در بررسی حال روایان، چه به صورت استقرایی و چه به صورت استدلالی برخوردار است و عالمان این علم با استقلال هر چه تمام‌تر و بدون تأثیرپذیری از تجربه‌های دیگران بدان راه یافته‌اند.
۳. مطالب این علم در کتبی که به کتاب‌های اسامی روایان معروف است و همچنین در کتب فواید رجالی پراکنده شده است؛ به صورتی که جمع‌آوری آن‌ها در حیطه‌ای که به آن علم مستقلی بگویند، ممکن نشده است. البته باید تلاش‌های

معاصری را که از فضیلت پیشگامی در این عرصه برخوردارند استثنا کنیم. سختی پژوهش در این موضوع علمی از همین جهت است؛ زیرا نیازمند به مراجعهٔ فراوان به مقدمه‌ها و تراجم کتب رجالی است که این مطالب گسترده از آنجا گردآوری شده است. به میزان توان خویش تلاش کردم تا همهٔ آن‌ها را در یک نظم علمی موافق با مشخصات تدوین علمی گردآوری کنم.

علاوه بر این سعی نمودم در همهٔ زمینه‌های مقتضی میان بحث نظری و عملی در این عرصه جمع کنم؛ اما نمی‌دانم چقدر در این زمینه موفق شده‌ام. چرا که این اثر در حقیقت کار جدیدی است که به تجربه‌های قبلی - که به آن‌ها اشاره کردم و از آن‌ها بهره برده‌ام - اضافه می‌شود. از این رو امیدوارم از نظرهای انتقادی و سازندهٔ افرادی که به چنین پژوهش‌هایی اهتمام دارند، بهره‌مند شوم. والله تعالی وحده ولیّ التوفیق و هو الغایة.

عبدالهادی الفضلی

دمام - داره الغریبن

۱۴۱۴/۲/۲ قمری